

KÜŞÂCİM'İN ŞİİRLERİNDE DÖNEMİN SOSYAL HAYATINA DAİR İZLER

Traces of the Social Life of the Period in Kushâjim's Poems

Harun ÖZEL

Dr. Öğr. Üyesi, Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Türkiye orcid.org/03gn5cg19
Assist. Prof., *Sutcu Imam University Faculty of Theology Department of Basic Islamic
Sciences Department of Arabic Language and Rhetorics, Kahramanmaras, Turkey*
✉ harunozel46@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2775-5078>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 10.11.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 03.04.2023
Yayın Tarihi / Published: 15.06.2023

” Atf / Cite as: Özel, Harun. "Küşâcim'in Şiirlerinde Dönemin Sosyal Hayatına Dair İzler". *Mütefekkir* 10/19 (2023), 117-143. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1312454>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

KÜŞÂCİM'İN ŞİİRLERİNDE DÖNEMİN SOSYAL HAYATINA DAİR İZLER

Öz

Abbâsîler döneminde kentleşmeyle birlikte pek çok câhilî özelliklerini kaybeden bedevî Araplar içki ve eğlencelere dalmışlardır. Yabancı unsurların özellikle de Abbâsî devletin kurulmasında emeği geçen İranlıların günlük yaşantıda büyük tesiri olmuş ve bu tesir yemekler, içecekler, ev eşyası gibi hususlarda kendini göstermiş, satranç, tavla ve polo gibi oyunlar yaygınlaşmıştır. Bazı şairler çevrelerinde meydana gelen bu olayları, farklı hayal unsurları ve imgelerle tasavvur etmişler, bu tasavvurları şiirlerinde başarılı bir biçimde kullanmışlardır. Bu şairlerin başında Abbâsîler döneminin en meşhur edebiyatçıları arasında gösterilen Küşâcim (ö. 358/969[?]) gelmektedir. Küşâcim, medîh, hiciv ve merşîye gibi klasik şiir temalarının yanı sıra tasvir şiirleriyle dikkat çekmektedir. Abbâsî toplumunun birçok âdetini, yaşayışını, oyunlarını usta bir şekilde şiirlerinde yansıtmıştır. Bu alanda söylediği şiirlerinin kalitesinden dolayı zamanının reyhânetu'l-edebî diye isimlendirilmiştir. Bu çalışmada Küşâcim'in hayatı ve edebî kişiliği hakkında kısa bilgi verildikten sonra gündelik hayata dair pek çok görüntüleri barındırdığı düşünülen şiirlerinden örnekler sunulmaya çalışılmıştır. Şiir örnekleri; Yiyecekler, Meslekler, Eğlence Hayatı, İlim Meclisleri, Bayram Kutlamaları, Hediyeleşme ve Matem olmak üzere toplam yedi başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Abbâsîler, Tasvir, Sosyal Hayat, Küşâcim.

Traces of the Social Life of the Period in Kushâjim's Poems

Abstract

During the Abbasid period, Badawî Arabs, who lost their jāhiliyyan characteristics with urbanization, indulged in drinks and entertainment. Foreigners, especially Iranians who contributed to the establishment of the 'Abbāsīd state, had a great impact on daily life and this influence showed itself in matters such as meals, drinks, household goods, and games such as chess, backgammon and polo became widespread. Some poets have conceived these events occurring around them with different imagination elements and simulacrum and have successfully used these imaginations elements in their poems. Among the pioneers of these poets is Kushâjim (d. 358/969[?]), who is considered one of the most famous writers of the 'Abbāsīd period. Kushâjim drew attention with his classical poetry subjects such as praise, satire and elegy, as well as his pictorial poems. He skillfully reflected many customs, lifestyles and plays of the 'Abbāsīd society in his poems. He was called as "rayhānatu'l-adab" in his time because of the quality of his poems in this field. In this study, after giving brief information about Kushâjim's life and literary personality, examples of his poems, which are thought to contain many images of daily life, are tried to be presented. Examples of poetry; It has been examined under a total of seven titles: Food, Professions, Entertainment Life, Science Assemblies, Feast Celebrations, Gifting and Grief.

Keywords: Arabic Language and Literature, Abbāsīds, Portrayal, Social Life, Kushâjim.

GİRİŞ

İslâm dünyasında içtimaî, dinî, filoloji ve tabii ilimlerle alakalı ilk çalışmalar, Emevîler döneminde başlamış olsa da bunların sistematik ve bağımsız birer ilim dalına dönüşmesi Abbâsîler döneminde gerçekleşmiştir. Zira dönemin halifeleri ilim, kültür ve medeniyetin gelişmesi için çaba göstermiş; Yunan, Fars ve Hind kültürlerinden tercüme hareketlerini desteklemiş; edebiyat, şiir gibi güzel sanatları teşvik etmişlerdir. Bu teşvik

neticesinde gittikçe gelişen çeşitli kurumlar ve ilim dalları altın çağına ulaşarak sadece İslâm medeniyetine damgasını vurmakla kalmamış, Batı medeniyetinin doğuşunda da etkili olmuştur.¹ Diğer taraftan Abbâsiler döneminde kentleşmeyle birlikte Arapların şehirlere inışı onları zevk ve eğlencelere yöneltmiş, bu sosyal ortamda pek çok câhilî özelliklerini yitiren bedevî Araplar içki ve lezzetlere dalmışlardır. Yabancı geleneklerin yanı sıra cariyelerle musikiden anlayan çalgıcı kadınların çoğalmasının tesiriyle, Bağdat, Basra, Kûfe ve Halep gibi önemli şehirlerde içki ve gına meclisleri yaygınlaşmıştır. Arap toplumu, bu devirde yaşadığı eğlence hayatını belki hiçbir dönemde görmemiştir.² Pek çok şairin uğrak yeri olan bu eğlenceler, zamanla saraylarda ve evlerde tertip edilmeye başlamış, eşraf ve âyandan pek çok kimsenin evinde içki, musiki ve cariyeler eşliğinde adeta düğün gibi eğlence geceleri düzenlenmiştir. Yabancı unsurlarla kaynaşan Araplar günlük yaşantılarında onları taklit etmişlerdir. Abbâsî devletin kurulmasında emeği geçen İranlıların günlük yaşamda büyük tesiri olmuş ve bu tesir yemekler, içecekler, ev eşyası gibi hususlarda kendini göstermiş; satranç, tavla ve polo gibi oyunlar yaygınlaşmıştır. Araplar ziyafet sofralarının düzenlenmesinde bile İranlıları taklit etmişler, hatta bayramlarda birbirlerine tebrikler ve hediyeler göndermeye özen göstermişlerdir.³

Edebiyat, kendisini kuşatan toplumsal hayattan ayrı olarak düşünüldüğünde onun tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Her bir edebî eserde, içinden çıktığı milletin kültürünü ve onu oluşturan kişinin dünyasını görmek mümkündür. Aslında edebî eserler, içinde buldukları dönemin en önemli şahitleridir. Bu nedenle şairler, içinden çıktıkları toplumun yaşayışını ve geleneklerini çeşitli vesilelerle şiirlerinde ele almışlardır. Bütün bunlardan yola çıkarak bu çalışmada, sosyal hayata dair çok çeşitli görüntüleri barındırdığı düşünülen Küşâcim'in şiirleri incelenmiştir. Şiirlerinde gerçekçi gözlemler yapan Küşâcim, Arapların, geçmişte tecrübe ettiği, hatta bugün bile varlığını koruyan birçok âdetini ve yaşayış tarzını asırlar önce ürettiği edebî yapıtlarla bir ayna gibi okuyucusuna yansıtmıştır. Üstelik şiirlerinde, dönemin özelliklerini taşıyan yalın ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.

Yurt içinde Küşâcim'in şiirleriyle alakalı yapılmış herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Yurt dışında ise, şiirlerinin sosyal hayat açısından incelendiği "*Şûretu'l-kıyami'l-ictimâ'iyye fi şî'ri Keşâcim*" isimli bir makale çalışması tespit edilmiştir. Bu çalışma gerek ele alınan konu başlıkları

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi IV - Abbasiler Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2021), 22.

² Dönemin sosyal durumu hakkında bilgi için bk. Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2019), 28-32.

³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 24-25.

gerekse de bu konu başlıkları altında verilen örnekler ve bu örneklerle ilgili yapılan değerlendirmeler açısından bahsi geçen çalışmadan tamamen farklılık göstermektedir. Çalışmada yöntem olarak Küşâcım'ın hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra şiirlerinden örnekler sunulmuş ve bu örneklerle ilgili değerlendirmeler yapılarak sosyal hayata dair uygun noktalar gösterilmiştir. Sonuç olarak Küşâcım'ın şiirleri incelenerek, yaşadığı dönemle ilgili sosyal hayatın izlerine ulaşılmaya çalışılmış ve Abbâsî toplumunun yaşayışına ait unsurlar ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle Küşâcım'ın hayatından bahsetmenin daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. KÜŞÂCİM'İN HAYATI VE ŞAIRLİĞİ

1.1. Küşâcım'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Adı Ebü'l-Feth Maḥmud (b. Muḥammed) b. el-Ḥuseyn⁴ b. es-Sindî b. Şâhek'dir.⁵ Kesin olmamakla birlikte 291/903 senesinde Filistin'in Remle şehrinde doğmuştur.⁶ Sind-İran asıllı Şîf bir aileye mensup olan Küşâcım,⁷ ilk eğitimini Remle'de almış;⁸ ardından hayatının uzun bir dönemini İslâm memleketleri arasında seyahat ederek geçirmiştir. Seyahat ettiği ve ikamet ettiği şehirlerden bazıları Şam, Musul, Bağdat, Kudüs ve Mısır'dır. Bu şehirlerden bazılarında şiir ve edebiyatını etkileyecek kadar uzun kalmıştır. Mısır'a birçok kez geldiği ve oradaki eğlence hayatından bol bol nasiplendiği için aşağıdaki kasidesinde de görüleceği üzere Mısır'dan her ayrılışında oraya yeniden özlem duymuştur:⁹

فَالْيَوْمَ عَدْتُ وَعَادَتْ مِصْرٌ لِي دَارًا

قد كان شَوْقِي إِلَى مِصْرٍ يُؤرِّقُنِي

Mısır'a olan özlemim uykularımı kaçırıyordu; bu nedenle bugün yurt olarak Mısır'a döndüm, Mısır da bana döndü.

317/929 senesine kadar sürekli seyahatler gerçekleştiren Küşâcım,

⁴ Bazı kaynaklarda künyesi Ebü Nasr şeklinde geçmektedir. Bk. Ḥayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/167; Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara fî târihi Mısır ve'l-Ḳâhire*, thk. Muḥammed Ebü'l-Faḍl İbrâhîm (Mısır: Dârü İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabîyye, 1967), 1/560.

⁵ Ḥannâ el-Fâḥûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî* (Beirut: Dârü'l-Cil, 1986), 867; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Beirut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1997), 171; Corci Zeydân, *Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-'Arabîyye* (Kahire: Muessesetü Hindâvî li'l-'İlm ve's-Şekâfe, 2012), 672; Maḥmud b. el-Ḥuseyn Küşâcım, *el-Meşâyid ve'l-me'târid* (Bağdat: Matba'atu Dâri'l-Ma'rife, 1954), 5.

⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/167; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî asru'd-duvel ve'l-imârât eş-Şâm* (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1990), 6/189; İbn Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât* (Beirut: Dârü Sâdır, 1974), 4/99.

⁷ "Küşâcım"ın ilk harfin fethasıyla Keşâcım şeklinde olduğunu söyleyenler için bk. Dayf, 6/189.

⁸ Fuat Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, çev. Maḥmud Fehmî Hiçâzî (Suud: Câmî'atu'l-İmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1991), 4/44; Küşâcım, *el-Meşâyid ve'l-me'târid*, 8.

⁹ Su'ûd Maḥmûd 'Abdulcebbar, *eş-Şi'r fi rahâbi Seyfi'd-devle el-Ḥamdâni* (Ürdün: Vizâratü's-Şekâfe, 2016), 110; Küşâcım, *el-Meşâyid ve'l-me'târid*, 5; Maḥmud b. el-Ḥuseyn Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, thk. 'Abdulvâhid Şa'lân (Kahire: Mektebetü'l-Ḥâncî, 1997), 166.

artık gezmekten yorulduğu için aşağıdaki şiirinde de dile getirdiği gibi uzun seferlerin ardından Hâmdânîlerin merkezi Halep'e yerleşmiştir:¹⁰

وَقَدْ سَبِمْتُ وَأُتْلِيْتُ فِي السَّيِّئِ
رَجَسْتُ الْمُضَمَّاتِ الْعِنَاقِ
وَسَلَكْتُ الْبِلَادَ شَرْقًا وَعَرَبًا
وَشَامًا مَوْصُولَةً بِالْعِرَاقِ

Soylu ve çevik atları yolculuklarda yıprattım ve artık seyahat(ler)den bıktım.

Ülkeleri doğudan batıya ve Şam'dan Irak'a kadar seyahat ettim.

Küşâcim, Halep'te Hâmdânîlerin ilk emiri Ebü'l-Heycâ Abdullah b. Hâmdân'ı öven kasideler yazarak onun hizmetine girmeyi başarmıştır. Müteakiben Seyfûddevlâ el-Hâmdânî'nin sarayına kabul edilmiş, burada¹¹ Ebü'l-Ferec el-İşfahânî (ö. 356/967), Ebû Firâs el-Hâmdânî (ö. 357/968), İbn Hâleveyh (ö. 370/980), İbn Nübâte el-Haţîb (ö. 374/984) ve Şaneverî (ö. 334/945-46) gibi devrin ünlü şair ve edipleriyle tanışmıştır. Onların derslerinden ve ilmî halkalarından olabildiğince istifade etmiştir. Şair, edip ve âlimlere düşkünlüğü ile bilinen Seyfûddevlâ'nın aşıcılık ve nedimliğini yapmasının yanı sıra kısa bir süre kütüphanesinin düzenlenmesiyle de alakadar olmuştur.¹²

Küşâcim, hadis ve fıkıh tahsilini Halep'te yapmıştır.¹³ Konuları işlerken gösterdiği titizlikle meşhur olmuş, şiir, hitabet, kitâbet, mantık, astronomi ve mûsiki gibi birçok alanda kendini kabul ettirmiştir.¹⁴ Avcılık konusunda da dönemin en yetenekli şairlerinden biri olan Küşâcim, bu alandaki maharetini *el-Meşâyid ve'l-meţârid* isimli eserini yazarak ispatlamıştır.¹⁵ Kısaca ifade etmek gerekirse o, kendi asrında tahsil edilmesi mümkün olan bütün ilimleri öğrenmiş ve bunu şu beyitleriyle tescillemiştir:¹⁶

وَمَا زِلْتُ أُبْغِي الْعِلْمَ مِنْ حَيْثُ يُتْبَعِي
وَأَفْتُنُّ فِي أَطْرَافِهِ أَنْظَرُهُ
فَقَدْ صَرْتُ لَا أَلْقَى الَّذِي أَسْتَرْيِدُهُ
وَلَا أَذْكَرُ الشَّيْءَ الَّذِي لَسْتُ أَعْرِفُهُ

İlmi hala alınması gereken yerden alıyor ve bütün alanlarında araştırmalar yapıyorum.

Fakat ilmimi artıracak bir şey bulamıyor ve bilmediğim yeni bir şey öğrendiğimi hatırlamıyorum.

Küşâcim ustalaştığı her bir sanat ve ilim dalına işaret etmesi için "kâtib, şâir, edîb, cevâd/cemîl, müneccim/mügannî/mantık" kelimelerinin ilk

¹⁰ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 278.

¹¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/167; el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, 867.

¹² Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, 4/44; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 6/189; Mehmet Sami Benli, "Küşâcim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/579.

¹³ Benli, "Küşâcim", 26/579.

¹⁴ Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, 4/44; Benli, "Küşâcim", 26/579.

¹⁵ Benli, "Küşâcim", 26/579.

¹⁶ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 274.

harflerini temel alarak kendisini “Küşâcim” diye adlandırmıştır.¹⁷ Daha sonra ilgi alanını genişleterek tıpta, özellikle hayvan hastalıklarının teşhis ve tedavisindeki başarısından dolayı isminin başına “tıbîb” kelimesinin ilk harfini ekleyerek lakabını “Taküşâcim” şeklinde genişletmek istese de muhtemelen telaffuz zorluğundan dolayı bu lakap pek kabul görmemiştir.¹⁸

Küşâcim'in vefat tarihi hakkında ihtilaflar olmakla birlikte *el-Meşâyid ve'l-meţârid* adlı kitabının muhakkiki Tales, 355/966-357/968 tarihleri arasında Mısır emirliği yapan Kâfûr el-İhşîdî hakkında methiyeler nazmetmesini delil göstererek 358/969 senesinde vefat ettiğini belirtmiştir.¹⁹

Dönemin güzide edebiyatçıları arasında gösterilen Küşâcim, özellikle edebiyat sahasında önemli eserler telif etmiştir. Bir kısmı matbu olan bu eserlerden tespit edilenler şunlardır:

Dîvân. Şiirlerinin bazıları kaybolmasına rağmen²⁰ çoğu tasvir şiirlerine ayrılan divânı, şair hayattayken Serîf er-Reffâ (ö. 362/973 [?]) tarafından derlenmiş,²¹ *Dîvânü Küşâcim* adıyla da 1895 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.²²

el-Meşâyid ve'l-meţârid. Av ve levazımından, şahin, atmaca ve doğan gibi avcı kuşlardan, bunların eğitilmesi ve hastalıklarının tedavisinden, aslan, geyik, tilki, tavşan vb. hayvanların özelliklerinden söz etmektedir. Köpekle avlanma dâhil avcılıkla alakalı diğer kitaplarda olmayan birtakım şiirleri içerdiğinden Arap edebiyatında önemli eserler arasında zikredilen²³ bu kitap, 1954 yılında Bağdat'ta basılmıştır.²⁴

el-Beyzere. Avcılıkta kullanılan hayvanların ve yırtıcı kuşların hastalıklarının teşhis ve tedavisi hakkındadır. Eserin atlar ve hastalıklarından bahseden bölümün yazma nüshası,²⁵ Suriye'de Guta kütüphanesinde mevcuttur.²⁶

en-Nüzeh. Yine avcılık hakkında olan bu eser, *el-Meşâyid*'e göre daha kısa olup at ve doğanlarla alakalıdır.²⁷

¹⁷ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 6/189; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/99.

¹⁸ Zirikî, *el-A'lâm*, 7/168; Ebû'l-Fellâh 'Abdulhay b. Muhammed İbnü'l-'İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi aĥbârî men zeheb*, thk. Maĥmûd el-Arnaûd (Beyrut: Dârü İbn Keşîr, 1986), 4/322; Benli, “Küşâcim”, 26/579; Hüseyin 'Ubeyd Şerrâd - Hâzım Kerîm 'Abbâs, “el-Bünyetü'l-ikâ'iyye el-ĥâriciyye fi 'Alaviyyâti Ebi'l-Feth Küşâcim”, *Kufa Studies Center Journal* 1/44 (2012), 92.

¹⁹ Muhammed b. Sa'd eş-Şuvey'ir, “Küşâcim eş-şâ'iru'l-'âlim ve'l-vâşifu'l-mubdi", *Mecelletu'l-Fayşal* 39 (1980), 71.

²⁰ Küşâcim, *el-Meşâyid ve'l-meţârid*, 11.

²¹ Benli, “Küşâcim”, 26/579.

²² el-Fâĥûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, 867; Zeydân, *Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*, 672.

²³ Benli, “Küşâcim”, 26/579; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 6/190.

²⁴ eş-Şuvey'ir, “Küşâcim”, 72.

²⁵ eş-Şuvey'ir, “Küşâcim”, 72; Benli, “Küşâcim”, 26/579.

²⁶ Zeydân, *Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*, 672.

²⁷ Benli, “Küşâcim”, 26/579.

Edebü'n-nedîm. Nedimlerin görevlerinden bahsetmektedir. İçerisinde bazı hikâye ve şiir seçkisi de barındıran²⁸ bu kitap, 1881 senesinde Mısır'ın Bulak vilayetinde, 1911 yılında ise *Edebü'n-nüdemâ' ve leṭa'ifu'z-zurefâ'* ismiyle İskenderiye şehrinde basılmıştır.²⁹

Kitâbü't-tabîh. Aşçılık sanatına dair olan bu eserini,³⁰ Seyfüddevle'nin aşçılığını yaptığı dönemde yazdığı tahmin edilmektedir.³¹

Haşâ'îşu't-ṭareb.³² *Zehru'l-âdâb* isimli eserin zeyli'nde Küşâcim'in mugannîlerden olduğu ve müzik konusunda güzel bir kitabının olduğu ifade edilmektedir.³³ Bu husus göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen eserin müzikle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir.

Kenzü'l-küttâb. Kâtiplerin bilmesi gerekli terimlerle ilgilidir.³⁴

er-Resâ'il. Edebî ve ihvâniyyât türü bir kısım mektupları ihtiva etmektedir.³⁵

eṭ-Tardiyât fi'l-kaşâ'id ve'l-eş'âr. Av şiirleriyle alakalıdır.³⁶

1.2. Şiirleri

Halep'te ünlü şair Şaneverî ile arasında sıkı ve sağlam bir dostluk tesis eden Küşâcim, en neşeli ve eğlenceli zamanlarını onunla geçirmiştir. Onu, zamanın tehlikelerine karşı savunan vefalı bir dost ve samimi bir kardeş olarak niteleyerek, eşine ender rastlanan bu dostluğu bizlere şu beyitleriyle aktarmıştır:³⁷

بِه كَالْمَاءِ وَالْحَمْرِ	أُنْسَى زَمَانًا كُنَّا
عَلَى الْإِسَارِ وَالْعُسْرِ	أَلْبَقَيْنِ حَلِيقَيْنِ
فِي الصَّخْرِ وَفِي السَّكْرِ	يُبَكِّينَا عَلَى اللَّذَاتِ
دَابِ كَالشَّمْسِ وَكَالْبَدْرِ	نُرَى فِي فَلَكِ الْآ

(*Seninle*) su ve şarap gibi,

Kolaylıkta ve zorlukta iki dost olarak birlikte olduğumuz,

Ayıkken ve sarhoşken eğlencelerine ağıladığımız,

Edebiyat meclislerinde güneş ve dolunay gibi birlikte görüdüğümüz zamanı, unutabilir miyiz?

²⁸ Zeydân, *Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*, 672; eş-Şuvey'ir, "Küşâcim", 72.

²⁹ Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, 4/45; Benli, "Küşâcim", 26/579.

³⁰ Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/99.

³¹ Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, 867; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/168.

³² Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/168; el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, 867.

³³ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 6/189.

³⁴ Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, 4/46.

³⁵ Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, 4/46; eş-Şuvey'ir, "Küşâcim", 72.

³⁶ Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*, 4/45.

³⁷ Küşâcim, *Divânu Küşâcim*, 207; 'Abdulcebbar, *eş-Şi'r fi rahâbi Seyfiddevle*, 112; 'İşâm 'Abdu Ali, "el-Vaşf fi şî'ri Küşâcim delâletuhu'l-fenniyye ve kıymetuhu'l-ictimâ'iyye", *Mecelletu'l-Âdâb Câmî'atü Bağdâd* 29 (1980) 477.

Küşâcim, itikâdî açıdan Şîa-İmâmiyye inancını benimsemiş, Ehl-i beyt'e duyduğu muhabbeti ve Hz. Hüseyin ile yakınlarının Kerbelâ'da şehit edilmesini hisli ifadelerle dile getirmiştir.³⁸ Medih, hiciv, mersiye, şikâyet ve tardıyyât gibi geleneksel şiir konularının yanı sıra tabiat ve sosyal hayat tasvirleriyle dikkat çeken Küşâcim, tasvir konusunda en başarılı şairlerden biri sayılmıştır.³⁹ Tabiat tasvirlerinde ve kullandığı teşbihlerde dostu Şanevberî'den etkilenmiştir. Betimlemelerindeki titizliğinden dolayı şiirleri insanların beğenisini kazanmış, tasvir sanatında çağdaşlarını geçmeyi başarmıştır. Şe'âlibî bu durumu, Şâbî'den bahsederken çağdaşlarının onu methettiği şu kasideyle desteklemiştir:⁴⁰

يَهْمِي عَلَى حُجَبِ الْفُؤَادِ الْوَاجِمِ   يَا بُؤْسَ مَنْ مَنِّي بِدَمْعِ سَاجِمِ
وَرَسَائِلِ الصَّائِي وَشَعْرِ كُشَّاجِمِ   لَوْلَا تَعَلَّلُهُ بِكَأْسِ مُدَامَةِ

Ey gözyaşlarını suskun yüreğinin içlerine akıtan kişinin ıstırabı,

Senin çaren olmazdı; bir bardak içki, Şâbî'nin risâleleri ve Küşâcim'in şiirleri olmasaydı.

Bu beyitler, Küşâcim'in şiirdeki konumunu ve İslâm dünyasında ününün yayıldığını göstermektedir. Zira Bağdat, Kahire, Dımaşk, Kudüs ve Musul arasında seyahatler gerçekleştiren Küşâcim, bu şehirlerde düzenlediği dost ve edebiyat meclislerini kasidelerinde zikretmiştir. Mes'ûdî (ö. 345/956), onun yolculuklarında melikler, emirler ve vezirlerle buluştuğunu, onlardan caizeler kazandığını, ilim, hadis ve edebiyat şeyhlerinden istifade ettiğini, aralarında hutbe, münazara ve yazışmalar gerçekleştirdiklerini, başta kitabet ve belâgat olmak üzere çeşitli sanatlara öncülük ettiğini ve her sanattan yeterince istifade ettiğini belirtmiştir.

İbnü'l-İmâd da (ö. 1089/1679) zamanının "reyhânetü'l-edeb"i diye andığı şairin, üstün ilim ve sanat gücü sayesinde "Küşâcim ilmi" şeklinde darbimesellere konu olduğunu söylemiştir.⁴¹ Zekî Mübârek de (ö. 1952) onun hakkında: "Hicrî dördüncü asrın dahi şairlerinden olan Küşâcim'in şiirleri, bulunduğu dönemde Irak'taki edebiyatçıların reyhanesi; nüssâhların ve varrakların geçim kaynağıydı. Şiirleri doğuda ve batıda dolaşarak Kayravan'a kadar ulaştı." demiştir.⁴² Küşâcim'in eserleri, en başta Serî' er-Reffâ olmak üzere ardından gelen birçok şair ve edibe örnek olmuştur.⁴³ Kendisini çağdaşlarından ayıran zarif bir görüşe ve üstün bir yeteneğe sahip olan şair,⁴⁴

³⁸ Benli, "Küşâcim", 26/579.

³⁹ Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, 6/190; 'Abdu Ali, "el-Vaşf fi şi'ri Küşâcim", 474.

⁴⁰ Ebû Manşûr eş-Şe'âlibî, *Yetimetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-'aşr*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 2/288; Yâkût el-Ĥamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 1/132.

⁴¹ İbnü'l-İmâd el-Ĥanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb*, 4/321; Benli, "Küşâcim", 26/579.

⁴² Küşâcim, *el-Meşâyid ve'l-me'târid*, 10-11.

⁴³ 'Abdulcebbar, *eş-Şi'r fi rahâbi Seyfi'd-devle*, 114; Benli, "Küşâcim", 26/579.

⁴⁴ İbnü'l-İmâd el-Ĥanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb*, 4/322.

nesri gerektiren hediyeleşme ve günlük hayatla ilgili diğer hususlarda bile şiiri kullanmıştır.⁴⁵ Kasidelerinde gerçekçi bir yöntem takip ederek sosyal hayatı tasvir etmeye büyük önem vermiştir.

2. KÜŞÂCİM'İN ŞİİRLERİNDE SOSYAL HAYAT

2.1. Yiyecekler

Abbâsîler döneminde yemek pişirme bir sanat olarak algılanmıştır. Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de düzenlenen kutlama ve sosyal münasebetin türüne göre yemek adlarının değişiklik gösterdiği fark edilmektedir. Anadolu'da güllaç tatlısı, Ramazan ayına özgü bir yiyecek olduğu gibi, zelâbiye tatlısı da Abbâsîler döneminde Ramazan ayına has bir tatlı türü idi. Günümüzde hâlâ Irak ve bazı komşu devletlerde sürdürülen bu geleneğin kaybolmamasında şüphesiz Küşâcim'in o dönemdeki yemek kültürünü ve tariflerini şiirleriyle kayıt altına almasının büyük payı olmuştur. İslâm tarihine bakıldığında özellikle Ramazan ayında düzenlenen toplu sofralar önemli bir yer tutmaktadır. Önce evde aile ile başlayıp daha sonra akraba, eş dostun da eklendiği ve bazen evlerin dışına taşan bu sofralar, birlik ve beraberliği sembolize ettiği için buralarda geçirilen zamanların ayrı bir lezzeti vardır. Küşâcim de aşağıdaki beyitlerinde kendisi açısından en güzel vaktin, dostlarıyla birlikte en çok sevdiği yiyeceklerden biri olan zelâbiye tatlısını yemek olduğunu belirtmiştir:⁴⁶

وَمِنْ سُورٍ مُّعْجِبِ الْأَوْقَاتِ	أَطْيَبُ مَا نَلْتُ مِنَ اللَّذَاتِ
فِي عَسَلِ النَّخْلِ مُشْرَبَاتِ	مُشْبِكَاتٍ وَمُفَصَّلَاتِ
إِذَا تَرَاءَتْ لِي مَائِلَاتِ	كَأَنَّ مَا صُوِّفَ فِي الْجَامَاتِ
وَمُكْفَرَاتِ	مُتْرَاكِبَاتِ

Hoşuma giden vakitlerin ve tattığım lezzetlerin en güzeli,

Bal şerbetine batırılmış iç içe geçmiş halkalardır.

Önümde cam kaplara dizilmiş olarak görüldüğünde,

Sanki onlar, amber kokulu, üzeri fıstık kaplı üst üste konulmuş ince altın halkalardır.

Küşâcim zelâbiye tatlısını tasvir ettiği bu şiirinde, kelimelerin anlamlarının yanı sıra telaffuzlarında da bir ahenk oluşturarak, kafiyesini eliften sonra açık te ile bitirmekle şiirine apayrı bir canlılık kazandırmıştır.

Cömertlik ve misafirperverlikleriyle ün salan Araplar, her zaman evlerindeki en güzel yiyecekleri misafirlerine ikram ederlerdi. Yemeklere karşı özel bir ilgisi olan Küşâcim, misafirlerine ikram için kepeği alınmış,

⁴⁵ 'Abdulcebbar, *eş-Şi'r fî rahâbi Seyfiddevle*, 111-112; İhsân Maḥmûd Süleymân, *Şu'arâ' ve mufekkirün havle Seyfi'd-devle el-Ḥamdâni* (Sudan: Ümmü Derman İslâm Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 61-62.

⁴⁶ Küşâcim, *Dîvânü Küşâcim*, 48.

ceylan memesi gibi bembeyaz ve en kaliteli undan⁴⁷ ekmekler yaptırmıştır. Ayrıca ekmeğin tasvirini yaparken, beyitlerine yer ve zaman unsurlarını da ilave ederek okurlarına tasvirini gerçek hayattan aldığı canlı bir şekilde hissettirmiştir:⁴⁸

عُنْدِي لِأَضْيَانِي إِذَا اللَّيْلُ دَجَا	عُنْدِي لِأَضْيَانِي إِذَا اللَّيْلُ دَجَا
جَاءَ بِهَا الصَّانِعُ كُلُّ فِي حِدَا	جَاءَ بِهَا الصَّانِعُ كُلُّ فِي حِدَا
شَبَّهْتُهَا إِذْ بِهَا النَّفْصُ بَدَا	شَبَّهْتُهَا إِذْ بِهَا النَّفْصُ بَدَا

Gece karardığında misafirlerim için ceylan memesi gibi bembeyaz undan yapılmış ekmeklerim vardır.

Fırıncı üst üste konulmuş değirmen taşları gibi onları aynı ebatta getirdi.

Bir tarafından yenilip eksildiğinde, onlar bana gecelerin sefaletle sürüklediği dolunay hatırlattı.

Bu tasvirde şairin, ani hareketleri ve değişiklikleri canlandırması onun tasvirdeki ustalığını göstermektedir. Bir avcının, hareketli hedefleri vurması, duran hedefleri vurmasından daha zor olduğu gibi, şair açısından da hareketli görüntülerin tasviri, hareketsiz görüntülerin tasvirinden daha zordur.⁴⁹ Küşâcîm bu beyitlerde zor olanı başarmış, onun değirmen taşı gibi aynı simetrik ölçülerde ekmeklere dönüşmesini canlandırmasının yanında edebî yeteneklerini göstererek yenilmeye başladığında onları dolunaya benzetme ustalığını göstermiştir.

Küşâcîm'in duysal tasvir örneği olarak gösterilebilecek bir şiiri de kadayıf tatlısını tasvir ettiği beyitleridir. Kadayıf Abbâsîler döneminden itibaren bilinen tatlı türlerindedir. Bu şiir, Arap şairler tarafından kadayıf tasvirini ele alan ilk şiirlerden olması bakımından da oldukça önemlidir. Şair, kadayıf tatlısını üst üste konulan kitap destesine benzetmiştir. Beyaz, delikli şekline gelince, petek balını andıran kadayıf, badem yağı, gül suyu ve şekerle ıslatılmış ve böylece acıkan misafirleri için en güzel lezzetlerden birine dönüşmüştür:⁵⁰

قَطَائِفٌ مِثْلُ أَضَايِيرِ الْكُتُبِ	عُنْدِي لِأَضْيَانِي إِذَا اشْتَدَّ السَّعْبُ
كُوَائِرُ النَّحْلِ بَيَاضًا وَتُغْبُ	كَمَا أَنَّهُ إِذَا تَبَدَّى مِنْ كَثْبِ
وَإِبْتَلًا بِمَا عَامَ فِيهِ وَرَسَبَ	قَدْ مَحَّ دُهْنُ اللَّوْزِ بِمَا قَدْ شَرِبَ
وَغَابَ فِي السُّكَّرِ عَنَّا وَاحْتَجَبَ	وَجَاءَ مَاءُ الْوَرْدِ فِيهِ وَذَهَبَ

⁴⁷ Abbasiler döneminde iki çeşit ekmeğin bulunurdu. Birincisi, ince öğütülmüş ve elekten geçirilmiş beyaz undan; ikincisi ise kepeği alınmamış undan yapılırdı. Soylu insanlar yüksek kalitesinden ve yumuşaklığından dolayı beyaz ekmeği tercih ederlerdi. Bk. Muhammed Manazir Ahsen, *Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat*, çev. Mehmet Emin Şen (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 109.

⁴⁸ Küşâcîm, *Dîvânü Küşâcîm*, 12.

⁴⁹ Nevzat Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye-Abbasiler)* (Erzurum: Fenomen yayıncılık, 2010), 207.

⁵⁰ Küşâcîm, *Dîvânü Küşâcîm*, 39; 'Alâ'u'd-dîn Zeki Ali Mûsâ, *eş-Şûretu'l-fenniyye fi şî'ri Küşâcîm* (Ürdün: Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 106.

Misafirlerim acıktıklarında onlar için üst üste dizilmiş kitaplar gibi kadayıflarım vardır.

Yakından görüldüğünde, onlar beyazlığı ve delik delik olmasıyla arı kovanı gibidir.

Onlar içinde yüzüp dibine çöktüğü kaptan ıslanmış; içtiği badem yağını püskürtmüştür.

Gül suyu gelip içine girmiş; şekeri eritip gözlerden kaybolmuştur.

Küşâcim'in yiyeceklerden karpuzu da son derece akıcı bir dille tasvir ettiği görülmektedir. Öyle ki cennet meyvesi olarak nitelediği karpuzun kokusu, diğer güzel kokuları aratmayacak kadar hoş olup kıpkırmızı rengi, bal ile karıştırılmış zaferanı çağrıştırmaktadır. Kabukları kirpi derisinden daha sert olmakla birlikte, içi tereyağından da yumuşaktır.⁵¹ Sanki karpuzun içinde Hind tütsüsüyle karıştırılmış şarap vardır.⁵²

يَا حَائِيَّ الْبَطِيخِ مِنْ عَرَسِهِ	حَنَيْتَ مِنْهُ تَمْرَ الْحَمْدِ
لَمْ تَأْتِنَا حَتَّى أَتَيْنَا لَهُ	رَوَائِحَ تُعْغِي عَنِ النَّدِّ
بِظَاهِرٍ أَحْسَنَ مِنْ فُنْقُدٍ	وَبَاطِنٍ أَلْيَنَ مِنْ زُنْدِ
كَأَنَّما تَغْتَشِرُ مِنْهُ الْمُدَى	عَنْ زَعْفَرَانٍ دَبِيفَ الشَّهْدِ
كَأَنَّما فِي جَوْفِهِ فَهْوَةٌ	يُنْفَعُ فِيهَا مَنْدَلٌ هِنْدِي

Ey karpuzu tarlasından koparan, cennet meyvesini kopardın oradan.

Sen yanımıza gelir gelmez onun parfümü aratmayan kokusu bize geldi.

Dışı kirpiden daha sert, içi tereyağından da yumuşaktır.

Bıçak onu keserken sanki balla karıştırılmış zaferan çıkarıyor.

Sanki içinde Hind tütsüsüne yatırılmış şarap barındırıyor.

Küşâcim, Dımaşk'a ilk geldiği dönemlerde bir süre Seyfüddevle'nin aşçılığını yaptığı için yiyecek tasvirlerinde özel bir deneyime sahiptir. Onun bu örneklerden başka kızarmış balık,⁵³ tavuk,⁵⁴ incir,⁵⁵ nar,⁵⁶ ayva⁵⁷ ve bakla⁵⁸ gibi dönemin revaçta olan yiyecekleri hakkında güzel tasvirleri olup şiirlerinde mesleğinin etkisini açıkça göstermektedir.

⁵¹ Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, 253.

⁵² Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 422.

⁵³ Bk. Küşâcim, 432-433.

⁵⁴ Bk. Küşâcim, 433-434.

⁵⁵ Bk. Küşâcim, 157.

⁵⁶ Bk. Küşâcim, 393-394.

⁵⁷ Bk. Küşâcim, 67.

⁵⁸ Bk. Küşâcim, 32.

2.2. Meslekler

Eskiden beri insanların çoğu, neredeyse hayatlarının tamamında veya belli bir döneminde meslekî bir faaliyet içinde olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Fert açısından büyük bir öneme sahip olan meslek, toplum bakımından da aynı derecede önemlidir.⁵⁹ Örneğin İslâm devletleri, varlıklarını ve hâkimiyetlerini sürdürebilmek için haberleşme ve bilgi toplamaya ihtiyaç duymuş, bunun için de Dîvânü'l-berîd adında bir kurum oluşturmuşlardır.⁶⁰ Abbâsîler döneminde Dîvânü'l-berîd memurlarının sorumlu olduğu en önemli vazife, valiler, kumandanlar ve maliye görevlileri gibi büyük memurların hâl ve hareketlerini, sıkı bir şekilde denetleyerek, süratle merkeze bildirmektir. Şâhib-i berîd (Berîd reisleri) halifeye bir konuyu arz etmek istediğinde doğrudan huzura çıkar ve bizzat kendisi arz ederdi. Berîd görevlileri biri sabah biri akşam namazından sonra olmak üzere günde iki kez halifeye rapor gönderirlerdi. Bu raporlarda; katık, buğday, arpa, un gibi temel gıda fiyatları, valilerin icraatları, kadıların hükme bağladığı kararlar, vilayet beytülmaline giren çıkan her şey hakkında bilgi bulunmaktaydı. Halife kendisine gelen raporları inceler, malların fiyatlarında bir artış görürse vali ve haraç amiline bunun sebebini sorar, verilen bilgiye göre fiyatları değiştirir ya da aynı bırakırdı.⁶¹ Abbâsîler döneminde sâhib-i berîd, kadı ve valilerden daha aşağı bir statüde değildi. Halife ya da emirlerin devlet işlerinde kendilerine yardımcı olabilecek seçkin bir şâhib-i berîde ihtiyaçları, şiirleriyle kendilerini metheden nitelikli bir şaire olan ihtiyaçlarından daha fazlaydı. Küşâcim aşağıdaki şiirinde dostunun böylesine önemli ve toplumla iç içe olan şâhib-i berîd görevine getirilmesine oldukça sevinmiş; muhtemelen halife nezdinde büyük bir prestije sahip olan şâhib-i berîd'in kendisinden övgüyle bahsedeceğini umarak bir makam beklentisi içine girmiştir:⁶²

وَأَمَّجْنَا	تَقَلُّدَكَ	الرِّبْدَا	لَقَدْ سَاءَ الْعِدَا	وَشَجَا الْحَمُودَا
عَلَى الْعَمَلِ	كُلِّهِمْ	شَهِيدَا	هُوَ الْعَمَلُ الَّذِي	أَصْبَحْتَ فِيهِ
وَمِنْهُمْ	مَنْ تُعَادِرُهُ	حَمِيدَا	مَنْ تُعَادِرُهُ	دَمِيمَا

Posta görevini üstlenmen bizi sevindirdi; düşmanları ve çekemeyenleri (ise) endişelendirdi.

O, bütün çalışanlara gözcülük ve tanıklık ettiğin bir görevdir.

(Halife'nin huzurunda) onlardan bazılarını kınarsın, bazılarından da

⁵⁹ Beğlü Eke, "Bir Sosyal Sınıf Belirleyici Olarak Meslek Faktörü", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43 (1987), 377.

⁶⁰ İbrahim Harekât, "Berîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/499; Taner Yıldırım, "Abbâsîlerde Bilgi Toplama ve Haberleşme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27/1 (2017), 250.

⁶¹ Yıldırım, "Abbâsîlerde Bilgi Toplama", 251-252.

⁶² Küşâcim, *Dîvânü Küşâcim*, 118.

övgüyle bahsedersin.

Küşâcim başka bir örnekte ise beklentilerinin tam tersine hareket ederek kendisi hakkında olumsuz malumat taşıyan eski dostunu ve yürüttüğü şâhib-i berîd mesleğini ağır bir dille hicvetmiştir:⁶³

وَقَدِيمًا إِلَيَّ كُنْتُ حَبِيبًا	صِرْتُ يَا عَامِلَ الرَّيْدِ مَقِينًا
تَ عَلَيْنَا بِمَا وُلَيْتَ رَقِيبًا	كُنْتُ تَسْتَنْقِلُ الرَّقِيبَ فَقَدْ صِرَ
كَ قَلُوبٍ وَكُنْتَ تَسْبِي الْعُلُوبَا	شَيْئَتَكَ التُّغُوسُ وَالْمُحْرَفَتُ عَنْ
صَارَ قِرْدًا وَكَانَ ظَنِيًّا رَبِيبًا	أَفَلَا يُعْجَبُ الْأُنَامُ لِشَحْصِ

Ey postacı artık sevilmez oldun, oysa eksiden benim dostumdun.

Casus(lar)dan nefret ederdin, bugün üstlendiğin görevle sen casus oldun.

Eskiden kalpten sevilirdin (bugün) sana düşman oldu ve senden uzaklaştı gönüller.

Sevimli bir ceylan ken maymuna dönüşen birine, hayret etmez mi insanlar!

Abbâsîler döneminde toplumla iç içe olan mesleklerden biri de tabipliktir. Tabipler, insanların sağlıklarını düzeltmeye olan katkıları nedeniyle toplumun en güzide meslek gruplarından birisini oluştururlar. Bu nedenle toplum içinde faal olarak yer alan tabiplerin insanlara davranış biçimleri önemlidir. Küşâcim, yaşadığı dönemde hastalarına sert davranan ve mesleğinin hakkını vermeyerek topluma fayda sağlamayan İsa isimli bir doktoru şu beyitleriyle uyarmıştır:⁶⁴

فَأَنْتَ طَوْقَانُ نُوحٍ	عَيْسَى الطَّبِيبُ تَرَفَّقُ
فِرَاقَ جَسْمِ لُيُوحٍ	بِأَبِي عِلَاجِكَ إِلَّا
وَبَيْنَ عَيْسَى الْمَسِيحِ	شَتَّانَ مَا بَيْنَ عَيْسَى
وَذَا مُمِثِّ صَحِيحٍ	هَذَاكَ مُحِي لِمِثِّ

Tabip İsa biraz merhametli ol, Nuh'un Tufanı gibi acımasızsın.

Tedavin ancak ruhun bedenden ayrılmasını sağlar.

Bizim İsa ile İsa Mesih arasında ne kadar fark var!

İsa Mesih ölüleri diriltiyor, bizim İsa sağlam(lar)ı öldürüyor.

Küşâcim'e göre iyi bir tabipten beklenen, hastasının sorunlarını onun değerleri ve bakış açısıyla görebilmesi yani toplumun seviyesine inebilmesi, hastasıyla bireysel olarak ilgilenirken ona hoş görü ve anlayışla yaklaşması, bilgisiyle hastasına en iyi tedavi seçeneklerini sunmasıdır. Onun, mesleğindeki yetkinliği ve davranışlarıyla hastalarının yüreğine dokunmayı

⁶³ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 34.

⁶⁴ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 479.

ve topluma mâl olmayı başarmış bir doktor tasviri şöyledir:⁶⁵

لَسْتُ مَدَى الدَّهْرِ مِثْلَهُ وَاجِدُ	أَلْحَمْدُ لِلَّهِ قَدْ وَجَدْتُ أَحَاً
مَرَضْتُ كَانَ الطَّبِيبَ وَالْعَائِدُ	أَسْكُنُ فِي صِحَّتِي إِلَيْهِ وَإِنْ
يُجْمَعُ فِيهِ الْكَثِيرُ فِي الْوَاحِدِ	طَبَائِبًا لَعِبًا مُنَجَّمًا جَدَلًا
يَنْتَقِدُ النُّطْقُ مِثْلَهُ نَاقِدُ	يَنْظُرُ فِي الْحَدِّ وَالْحُطُوطِ وَلَا
مِنَ الشَّقِيقِ الشَّفِيقِ وَالْوَالِدِ	أَخَى عَلَى كُلِّ مَنْ يُعَالِجُهُ
مَا هُوَ مِنْ كُلِّ عِلَّةٍ وَاجِدُ	يَعْلَمُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُحَاطَبَهُ
قَلْبٌ دَلِيلٌ وَنَاطِرٌ رَائِدُ	كَأَمَّا تَحْتَ مَا يَجْسُ لَهُ
ذَاتُ سُفْرَاطٍ ذَلِكَ الرَّاهِدُ	بُفْرَاطُ طِبًّا وَفِي التَّجَنُّبِ لِدُ

Allah'a hamdolsun nihayet hayatım boyunca aradığım dostu buldum.

Sağlığında ben ona giderim, hastalanırsam o bana gelir.

Zeki, neşeli, müneccim ve mütekellim; birçok sıfat toplanıyor onda.

Hastalarını ciddiyetle inceler, bir eleştirmen gibi konuşmalarını eleştirmez.

Tedavi ettiği her kese kardeşinden ve babasından daha merhametlidir.

Hasta daha konuşmadan şikâyet edilen hastalığın sebebinin bilir.

Eliyle dokunduğunda, sanki elinin altında kendisine rehberlik eden bir gözcü vardır.

Sanki o, hekimlikte Bokrat, eğlencelerden kaçınmada zahit Sokrat'tır.

2.3. Eğlence hayatı

Abbâsîler döneminde eğlence meclisleri emir, vezir ve valilerle birlikte farklı toplumsal tabakalardan geniş halk kitlelerinin de ilgi odağı olmuştur. Devletin çöküş sürecine girdiği dönemde bile bu meclisler toplumsal hayatın ayrılmaz parçalarından biri olmayı sürdürmüştür. Şiirlerinde eğlence meclisleri, şaraplar, kadehler, nedimler ve çalgı aletlerinin tasvirine geniş yer veren Küşâcim, aşağıda eğlence meclisini, şarabı ve sâkîleri tasvir ettiği kasidesinde, adeta okuyucularını o dönemdeki bir eğlence meclisine götürmekte ve orada olup bitenleri izletmektedir. Bu mecliste, rengârenk çiçek desenli kilimler, buğulu cam kadehler, etrafta dolaşan güzel sâkîler, nergis ile güller ve içinde ateş yanan bir şömine vardır. Geriye kalan tek eksik parça, kafa dengi bir nedimdir. Küşâcim eksik son parçayı da tamamlamak için arkadaşını kendisiyle birlikte eğlenmeye davet etmektedir:⁶⁶

نُورُ الرِّيَاضِ لَيْسَنَ مِنْهُ بُرُودَا	وَكَأَنَّ مَجْلِسَنَا الْمَقْرُوفَ فَرَشُهُ
مَا أَعَادَتْهُ السِّتْمَاكُ جَلِيدَا	وَكَأَنَّهَا الْجَامَاتُ فِي جَنَابَاتِهِ
أَخْدَاقُ أُسْدٍ يَدْرِينُ أُسُودَا	وَكَأَنَّهَا الْكَائُونُ أَهْبَ جَمْرُهُ
قَبْلَ الْكُفُوسِ وَحَيْثُهَا تَوْرِيدَا	يَكْسُو حُدُودَ الشَّرْبِ مِنْ نَفْعَاتِهِ

⁶⁵ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 124-125.

⁶⁶ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 129-130.

نَارٌ مُضَرَّةٌ وَنَارٌ مُدَامَةٌ   وَكَأَنَّمَا   يَتَبَارِعَانِ   وَفُودًا
 فَالْقُرُوعُ عَنِ حُجْرَاتِنَا مُتَنَكِّبٌ   مَنَعَ   الرَّكُودَ   فَانْتَقَى   مَرْدُودًا
 وَكَأَنَّ نَرْجَسَنَا وَمُضَعَفَ وَرَدْنَا   سَلَبَا   الْحُجُورِيَّ   أَعْبَانًا   وَخُدُودًا
 فَهَبِ السَّعَادَةَ لِي بِفُرْجِكَ إِنِّي   قَمِيْنٌ   بِفُرْجِكَ   أَنْ   أَكُونَ   سَعِيدًا
 فَاحْضُرْ فَإِنَّ الْعَيْسَ لَيْسَ بِطَيِّبٍ   لِأَخِي   الصَّفَا   مَا   كُنْتُ   مِنْهُ   بَعِيدًا

Sanki örtü ve kilimleri nakışlı meclisimiz, rengârenk elbiseler giyen çiçek bahçeleridir.

Sanki meclisin etrafındaki kaplar, soğuk havanın buza dönüştürdüğü sulardır.

Sanki ateşi harlanan ocak, geceleyin avını gözetlemek için saklanan aslanın gözleridir.

Kadehlerin tahrikinden önce, şömine içenlerin yanaklarını pembeleştiriyor.

Sanki şömine ve içki ateşi harlamak için birbiriyle yarışıyor.

Gelip gitmekten engellenen serin esintiler, odalarımıza uğramıyor.

Sanki nergis ve demet demet güllerimiz, cariyelerin gözlerini ve yanaklarını gasp etmiş.

Yanımda olmakla bana mutluluk bahşet, sen yanımda olursan ben mutlu olurum.

Gel hadi, yaşam güzel değildir! Bu samimi kardeşinden uzak olduğun sürece.

Abbâsîler döneminde yeni üretilen ve edebî hayatı etkileyen konulardan biri de manastırlar olup şairler Deyrulzafaran, Deyru Mervân ve Deyrulkuşeyr gibi bölgede bulunan manastırları tasvir etmişlerdir. Özellikle Hamdânilerin kontrolünde olan Musul, Diyarbakır ve Halep gibi şehirlerde yaygın bir şekilde bulunan manastırlar, sosyal ve edebî hayatta etkin bir rol oynamıştır. Biladuşşâm ve el-Cezire, şairlerin sık sık uğradığı; zevk ve eğlence arayanların yıllanmış şarabını içtikleri; şarkılarının ve bahçelerinin tadını çıkardıkları, belli bir ücret karşılığında günlerini geçirdikleri büyük ve zengin manastırlarla doluydu.⁶⁷ Küşâcim, Mısır'a uğradığında arkadaşlarıyla beraber sık sık Hulvan şehrinin yakınlarında yer alan el-kuşeyr manastırına giderek orada eğleniyordu. Seyahatlerinden birinde, el-kuşeyr manastırının bahçesindeki menekşe ve elmalara hayranlığımı ifade ettikten sonra orada şafak vaktine kadar eğlencelerle geçirdiği geceyi şöyle tasvir etmiştir:⁶⁸

سَلَامٌ عَلَى دَيْرِ الْقُصْبِيِّ وَسَفْحِهِ   فَجَنَاتِ حُلُوانٍ إِلَى التَّحَلَّاتِ

⁶⁷ Zeyneb Abdulkerim Hamza, "Vaşfu't-ṭabīa fi's-ši'ri'l-'Abbāsī levhātu Küşâcim numūzecen", *Câmi'atu Bâbil Mecelletu Kulliyeti't-Terbiye el-Esâsiyye li'l-'Ulūmi't-Terbeviyye ve'l-İnsâniyye* 35 (2017), 861.

⁶⁸ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 54-55.

وَكُنَّ مَوَاجِرِي وَمُنْتَهَاتِي
وَمُنْصَرَفِي فِي الشُّفَنِ مُنْحَدَرَاتِ
عَلَيْنَا وَمِمَّا صِينِدَ بِالشُّبَكَاتِ
عَلَى كَثْرَةِ مِنْ غِلْمَتِي وَطُهَاتِي
شَدِيدُ فُتُورِ الطَّرْفِ وَاللَّحْظَاتِ
تَعَلَّمَ مِنْ أَطْرَافِهِ الْحَرَكَاتِ
وَتَصَحَّبَ أَيَّامَ السُّرُورِ حَيَاتِي

مَنَازِلُ كَانَتْ لِي بِهِنَّ مَآرِبُ
إِذَا جُنْتُهَا كَانَ الْجِيَادُ مَرَآكِبِي
وَلُحْمَانًا مِمَّا أَمْسَكَتُهُ كِلَابُنَا
طَعَامًا إِذَا مَا شِمْتُ بَاكَرْتُ طَبْخُهُ
وَصَفْرَاءُ مِثْلُ التَّبَرِّ يَحْمِلُ كَاسَهَا
كَأَنَّ قَضِيبَ الْبَابِ عِنْدَ اهْتِزَازِهِ
هِنَالِكَ تَصْفُو لِي مِشَارِبُ لَدَّتِي

Selam olsun el-Kuşeyr ve yamaçlarına, selam olsun Hulvan'ın en-Nahlât'e kadar olan bahçelerine.

Eskiden eğlenmeyi istediğim bu yerler, (şimdi) benim eğlence ve gezme yerlerim oldular.

Oraya gideceğim zaman atlardır benim bineğim, dönüşte gemilerle yüzer gelirim.

Birazını köpeklerimizin yakaladığı birazı da ağlarla avlanan her çeşit etlerimiz var.

Canım bir yemek istediği zaman, hemen hazırlar hizmetçiler ve aşçılar.

Altın gibi sapsarı şarap kadehlerini, getirir güzel gözlü kızlar.

Sanki ban ağacının dalları, kızların gözlerinden öğrenmiş sallanmayı.

Orada bana neşe verir lezzetli içecekler ve bana eşlik eder (en) neşeli günler.

Abbâsîler döneminde içki ve eğlence meclisleri o kadar yaygınlaşmıştır ki Küşâcîm, içki meclislerinin adabı ve nedimlerin görevlerini tanımlamak için *Edebü'n-nüdemâ'* ve *leṭa'ifü'z-żurefâ'* adlı eserini kaleme almıştır.⁶⁹ Bazen de nedimlerde olması gereken davranışlara şiirlerinde yer vermiştir. Bu şiirlerinden birinde belirttiğine göre en güvenilir nedim, arkadaşlarının kusurlarını ifşa etmeyendir:⁷⁰

وَدَمَانٌ أَحْيَى نَفْقَةَ
يَسْرُكُ حُسْنُ نَاطِرِهِ
وَيَسْرُ عَيْبُ صَاحِبِهِ
كَأَنَّ حَدِيثَهُ خَيْرٌ
وَتَحَمَدُ مِنْهُ مُحْتَبَرٌ
وَيَسْرُ أَنَّهُ سَرَّةٌ

Güvenilir nedimin sözleri, lüks elbise gibidir,

Güzel görüntüsüyle seni sevindirirken, sen (de) onun davranışlarını översin.

O, arkadaşının kusurlarını örter, örttüğünü de gizler.

⁶⁹ Adnân Muhammed Âli Tu'me - Haydar Şâhib Kâzım, "Şûretu'l-kıyâmi'l-ictimâiyye fi şî'ri Keşâcîm", *Mecelletu'l-Bâhiş* 32 (2019), 445.

⁷⁰ Küşâcîm, *Dîvânu Küşâcîm*, 199.

Abbâsî toplumunun en gözde aktivitelerinden biri de avlanmadır. Bu alanda onları dikkat çekim merkezine alan şey, avlarında eğitilmiş hayvan ve kuşları kullanmalarıydı. Avlanma esas itibarıyla toplumun belirgin iki grubu tarafından yapılmaktaydı. Halifeler ve devletin ileri gelenleri, avlanmayı bir eğlence faaliyeti olarak yaparken, toplumun en fakir grubu rızkını temin için avlanıyordu.⁷¹ Bu dönemde Abbâsî halifelerinin Fars krallarına özenerek ava düşkünlük göstermeleri, ʔardıyyât adı verilen av şiirlerinin gelişmesine katkıda bulunmuş; zaman içinde neredeyse bu konu hakkında şiir nazmetmeyen şair kalmamıştır. Hicrî dördüncü yüzyılda birçok spor türü gelişmesine rağmen avcılık önemini korumaya devam etmiştir. Abbâsî toplumunda en önemli ʔardıyyât şairi, bu türe ilgisi *el-Meşâyid ve'l-meʔârid* isimli kitabını yazacak boyutlara kadar ulaşan Küşâcım'dır. Kitabında kuşların türleri, özellikleri, nasıl eğitilecekleri, hastalıkları ve tedavi yöntemlerini ele almış, avcı kuşları en ince ayrıntısına kadar tasvir etmiştir. Aşağıdaki beyitler, şahinin güzelliğini ve avının üzerine korkusuzca atılma cesaretini tasvir ettiği şiirlerinden biridir. Ayrıca bu kaside o dönemde avlanmanın sadece fiziki egzersiz olarak değil, bir geçim ve gelir kaynağı olarak da yapıldığını göstermektedir.⁷²

وَلَا حِوَالَةَ فِي الصُّبْحِ فِي أَعْجَازِهِ تَحْمِيلُ بُسْرَاهُ عَلَى فُقَّازِهِ نَدْبًا هَوَانُ الطَّيْرِ فِي إِعْزَازِهِ يُبَادِرُ الْفُرْصَةَ فِي انْتِهَازِهِ فَأَبْتَرَهُ الْمَوْشِيَّ مِنْ طِرَازِهِ حَمْسِينَ خَزْنًا هُنَّ بِاخْتِيَاذِهِ	لَمَّا أَجَدَّ اللَّيْلُ فِي الْحِيَاذِهِ دَعَا سَعْدًا فَأَتَى بِبَازِهِ ضَامِرًا زَادَ جَدًّا فِي إِحْزَازِهِ أَقْرَأَهُ تَنْكِلُ عَنْ بَرَازِهِ كَأَنَّهَا رَاحَ إِلَى بَرَازِهِ فَصَادَ قَبْلَ الشَّدِّ فِي الْجِيَاذِهِ
--	---

Gece dönüp sabahın ışıkları görüldüğünde,

Sa'd'ı çağırdım, eldivenli sol elinin üzerinde şahinini getirdi.

(O şahin ki) avlanmadaki gayretiyle rızka kefilirdi. Kuşları onurlandırmak için ikram etmek onlara hakarettir.

Şahinin akranları onunla savaşmaktan kaçınır, o (ise) fırsat kollamaya çalışır.

Sanki o kumaşçıya gitmiş ve kendi tarzına uygun nakışlı bir elbise gasp etmiş,

Daha hızlanmadan elli balıkçıl kuşu avlayıp ele geçirmiş.

Abbâsîler, bazıları atalarından kalan bazılarını da yabancı kültürlerden aldıkları birçok sporla uğraşmışlardır. Onlar nezdinde açık hava oyunlarından at yarışı, okçuluk, polo ve güreşin önemli bir yeri vardı. Bu oyunlar yalnızca eğlence için değil aynı zamanda egzersiz ve askerî eğitim

⁷¹ Ahsen, *Abbâsîler Döneminde Sosyal Hayat*, 234-237.

⁷² Maḥmud b. el-Huseyn Küşâcım, *el-Beyzere*, thk. Muhammed Kürd Ali. (Dımaşk: Maḥbû'âtü'l-Mecma'i'l-İlmî el-Arabî, ts.), 172.

amacıyla da yapılmaktaydı. Câhız'a göre dairesel ve düz bir meydana at sırtında ve sınırlı sayıda oyuncuyla oynanan polo oyununu Türk askerleri ustaca oynarlardı. Abbâsî halifelerinin ve toplumdaki elit tabakanın favori eğlence aracı olan⁷³ bu oyunu ve oyun sahasını, Küşâcim şiirinde ustaca tasvir etmiştir:⁷⁴

وَالنَّوَاجِي	الأزجاء	مُنْفَسِح	وَمَلْعَبٍ لِلخَيْلِ فِي قِرْوَاخ
وَالسَّمَاخِ	لِلبَدَلِ	مَبْسُوطَةٌ	كَأَنَّهُ كَفَّ فَعَنَّى جَحْجَاحِ
شِحَاخِ	بِأَعْرَاضِهِمْ	بَيْضِ	عَمْرُتُهُ بِفِتْنَةٍ صَبَاخِ
كَالْقِدَاخِ	الأحشَاءِ	وَضُمْرِ	مُؤْتَلِفِي الأَخْلَاقِ والأَزْوَاخِ
وَالرِّيَاخِ	لِلرِّيْقِ	مُنَايِبِ	مِنْ كُلِّ طَرْفٍ سَابِحِ طَمَاحِ
وَالجِمَاحِ	مِنَ الحِرَانِ	حَالِ	يُطِيرُهُ الحَضْرُ بِلا جَنَاحِ

Atlar(la polo oynamak) için geniş nice oyun alanları vardır,

Sürekli ihsanda bulunan cömert bir adamın avucu gibi dümdüz.

O meydanı, parlak yüzlü ve oynamaya hevesli,

*Ahlâk ve ruhları vakarlı, bedenleri fal okları gibi ince yarışmacılarla
doldurdum.*

(Sanki) Rüzgâr ve şimşekle yarışabilecek çevik atları,

İnat ve isyan ettirmeden kanatsız bir şekilde uçuruyor kullanıcılar(ı).

Küşâcim'in şiirlerinde dikkat çeken bir husus da aynı anda birkaç ahenk faktöründen yararlanmış olmasıdır. Bunlardan biri, çoğunlukla üç tef'ilenin aynen tekrarlandığı, canlılık ve hareket dolu polo ve şahin tasvirine en uygun ahenk ve armoniye sahip *recez* bahrini kullanmasıdır. Diğer ahenk faktörü ise müzdeviciden yararlanmasıdır. Kelimelerin anlamlarının yanı sıra şahin tasvirinde kafiyesini eliften sonra *ze*, polo tasvirinde eliften sonra *ha* harfi üzerine kurgulaması, kelimelerin telaffuzlarında da ahenk sağlayarak şiirine apayrı bir canlılık kazandırmıştır.

2.4. İlim Meclisleri

Abbâsîler döneminde ileri görüşlü halifelerin gayret ve teşvikleriyle tercüme faaliyetleri, edebiyat, sanat, felsefe ve tıp gibi çeşitli ilim dallarında büyük gelişmelere sahne olan İslâm devleti, sağladığı sosyal ve ekonomik imkânlarla diğer İslâm beldelerinde yaşayan Müslümanlar için bir câzibe merkezine dönüşmüştür. Çok sayıda insan daha uygun koşullarda geçimini temin etme veya ilim tahsil etme gibi nedenlerden dolayı Abbâsî devletine akın etmiştir. Zengin-fakir, yaşlı-genç herkesin okuma imkânı elde ettiği bu dönemde, kendisi de ilim tutkunu olan Küşâcim'in ilim meclislerini tasvir etmesi kadar doğal bir şey olmasa gerek:⁷⁵

⁷³ Ahsen, *Abbâsîler Döneminde Sosyal Hayat*, 279-289.

⁷⁴ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 84.

⁷⁵ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 13.

وَمِنْ نَرَاءٍ وَعَتَادٍ وَنَسَبٍ
مَعْمُورَةٌ بِكُلِّ عِلْمٍ يُطَلَّبُ
شِعْرًا وَأَخْبَارًا وَنَحْوًا يُتَمَتَّبُ

حَسْبِي مِنَ اللَّهْوِ وَالْأَتِ الطَّرْبِ
مَجَالِسُ مَصُونَةٌ عَنِ الرَّيْبِ
تَكَادُ مِنْ خَرِّ الْحَدِيثِ تَلْتَهَبُ

Bana eğlence, müzik aleti ve mal mülk yerine,

Günahlardan uzak bir şekilde ilmi meselelerle abat olan meclisler yeter.

O meclisler ki neredeyse münazaraların hararetinden tutuşuyor (ve) içten söyleniyor ahhâr, nahiv ve şiirler.

Abbâsîler devrinde şairlerin çoğunun eğitim araçlarını da tasvir ettiği görülmektedir. Küşâcim, şiirlerinde geometrik bir alet olan pergeli, gökbilim aletlerinden olan usturlabı,⁷⁶ defter⁷⁷ ve mürekkep hokkasını⁷⁸ tasvir etmiştir. Ayriyeten bu dönemin şairleri, eşya ile insan arasındaki sınırları kaldırarak, insana ait duyguları eşyaya yakıştırmışlardır. Bu durum, Küşâcim'in kabına konan diviti, kanepenin ortasında uyuyan alımlı bir kıza veya tahtında oturduğu yerden insanların işini idare eden bir krala benzettiği şu şiirinde görülmektedir:⁷⁹

مِنْ شَرِّ آفَاتِ التَّبَدُّلِ سَالِمَةٌ
أَوْ عَادَةٌ وَسَطُ الْأَرِيكَةِ نَائِمَةٌ
بِجِلِيلِ تَدْبِيرِ الْبَرِيَّةِ عَالِمَةٌ

صَيِّتٌ يَمْرُفَعُهَا الدَّوَاءُ فَأَصْبَحَتْ
فَكَأَنَّهَا مَلِكٌ عَلَى كُرْسِيِّهِ
زَيْجِيَّةٌ عَجَمَاءُ إِلَّا أَنَّهَا

Divitin ucu korundu, böylece her türlü kötülüğün şerrinden kurtuldu.

Sanki o sandalyesinde oturan bir kral veya kanepenin ortasında uyuyan genç bir kızdır.

Sanki dilsiz bir zencidir ama insanların işlerini nasıl yürüteceğini iyi bilir.

Küşâcim'in tasvir ettiği eğitim araçlarından biri de pergeldir:⁸⁰

فِيهِ يَدَا قَيْنِهِ الْأَعَاجِيَا
مَا شَيْنَ مِنْ جَانِبٍ وَلَا عَيْنَا
وَرَكْبًا بِالْعُقُولِ تَرْكِيبَا
وَلَا وَجَدْنَا الْحِسَابَ مَحْسُوبَا
سِوَاهُ كَانَ الْحِسَابُ تَقْرِيبَا
خَرَّ لَهُ بِالسُّجُودِ مَكْتُوبَا

جُدَّ لِي بِرِكَارِكَ الَّذِي صَنَعْتَ
مُلْتَمِعُ الشُّفْرَتَيْنِ مُعْتَدِلُ
شَخْصَانِ فِي شَكْلِ وَاحِدٍ قُدْرَا
لَوْلَاهُ مَا صَحَّ شَكْلُ دَائِرَةِ
الْحَقِّ فِيهِ فَإِنْ عَدَلْتَ إِلَى
لَوْ عَيْنُ إِفْلَيْدِسٍ بِهِ بَصُرْتُ

Demircinin elleriyle yaptığı harika pergelini bana ver.

⁷⁶ Bk. Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 81-82.

⁷⁷ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 295-296.

⁷⁸ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 281-282.

⁷⁹ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 362.

⁸⁰ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 23-25.

Onun birbirine bitişik uçları, dosdoğru ve kusursuzdur.

İki kişi tek bir bedende takdir edilmiş ve akılla ona yerleştirilmiştir.

O olmasaydı dairenin şekli düzgün olmaz ve hesabı doğru olarak bulamazdık.

Doğruluk ondadır, eğer ondan başka bir şeye dönersen hesap tahmini olur.

Oklidis onu görseydi, yere kor ve tazim için ona secde ederdi.

Küşâcim verilen örneklerde görüleceği üzere, deve tasviri, terk edilen diyarın tasviri gibi klasik konulara fazla itibar etmemiş, yenilikçi üslubun öncüleri Beşşâr b. Burd ve Ebû Nüvâs'ın yolundan giderek yerleşik hayatın zarif ve ince üslubunu sonuna kadar kullanmış, tanık olduğu her yeniliği şiirlerinde tasvir etmeye çalışmıştır.

2.5. Bayram Kutlamaları

Küşâcim'in şiirlerinde tasvir ettiği sosyal adetlerden biri de toplumsal ve dinî olmak üzere iki farklı yönü olan bayram kutlamalarıdır. Müslümanlar, İslâm dininin bir gereği olarak her yıl kutladıkları Ramazan Bayramı'nda, geride kalan Ramazan ayını ibadetle geçirmenin verdiği güvenle Allah'ın mağfiretine nâil olma ümidini ve mutluluğu bir arada yaşarlar. Küşâcim, aşağıdaki beyitlerde, oruç tutan bir dostunun oruç ve ibadetleri hakkıyla eda ederek Ramazan ayını en güzel şekliyle geçirmiş olmasını temenni etmektedir.⁸¹

مَضَى رَمَضَانَ قَدْ أَذَيْتَ فِيهِ
وَجَاءَ الْفِطْرُ فَأَلَهُ الْآنَ فِيهِ
خُفُوقَ اللَّهِ قُرْآنًا وَصَوْمًا
وَلَا تَسْمَعُ لِمَنْ يَلْحَاكَ لَوْ مَا

Kur'ân ve oruç(la) Allah'ın haklarını yerine getirdiğin Ramazan ayı geçti.

Bayram geldi, şimdi onda eğlen ve duyma sana yapılan serzenişleri.

Abbasîler döneminde Bağdat, Kudüs ve Şam'da bayram kutlamaları canlı ve hareketli olurdu. Bayram günü, insanlar en güzel elbiselerini giyer, sabahleyin camilerde toplanır, sadaka dağıtırlardı. Sadakanın dağıtılması, orucun sona erdiğinin işareti sayılırdı. Halk kendi evlerinde, ticaret erbabı ise dükkânlarında ziyafet çekerlerdi.⁸² Küşâcim aşağıdaki şiirinde, bir yandan arkadaşının Ramazan Bayramı'nı kutlarken bir yandan da bayram günü gösterdiği cömertliğe hayranlığını bildirmektedir.⁸³

وَيَا مَنْ سَلَّمَ الْجُودُ
لَقَدْ صُمْتُ عَلَى الْحَقِّ
عَلَى عَالِيَةِ
وَأَفْطَرْتُ عَلَى
بِالْإِمْرَةِ
الْفِطْرَةَ

⁸¹ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 369.

⁸² Ahsen, *Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat*, 314-315.

⁸³ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 174.

وَأَحْرَزْتُ وَأَعِيدُ بِالسَّعْدِ إِلَى أَجْرِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ
فَأَهْدَى الْعِيدُ بِالسَّعْدِ إِلَى أَجْرِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ

Ey cömertliğin yüce makamını selamladığı emir.

Orucunu hakkıyla tuttun ve iftarını yaptın.

Allah'ın inayetiyle hac ve umre mükâfatı elde ettin.

Bayram gönlüne sevinç ve mutluluk versin.

Abbâsîler zamanında büyük bir coşku ile kutlanan bayramlardan biri de eski bir Fars bayramı olan Sadak “noel yortusu” bayramıdır. Kışın, büyük şenlik ateşleri yakılarak kutlandığından bu bayram, “Şenlik ateşi gecesi” olarak da bilinmekteydi. Bu bayramda, Bağdat halkı, Dicle nehrinin iki yakasına gruplar halinde giderler; kayıklarında ateşler yakar; sonra birbirlerine yemek ve içecek ikram etmede yarışır; günü müzik eşliğinde dans ederek şarkı söyleyerek geçirirlerdi.⁸⁴ Küşâcim, eğlence, müzik, dans ve zenginliğin getirdiği sosyal bozulmayla birlikte Hz. İsâ'nın doğum gecesine denk gelen Sadak Bayramı'nı, o güne özel hazırladığı yemekler, meyve çeşitleri ve içkilerle donattığı sofrasında, müzik, şarkı ve dans eşliğinde kutlamaktan geri kalmamıştır.⁸⁵

وَلَيْلَةَ مِيلَادِ عَيْسَى الْمَسِيحِ
فَقَلْبِكَ فُدُورِي عَلَى نَارِهَا
وَوَيْنَتْ الرِّمَانِ فَقَدْ أُتْرِزَتْ
وَقَدْ قَامَتِ السُّوقُ بِالْمُسْمِعَاتِ
ح قَدْ طَلَبْتَنِي بِمِثَاقِهَا
وَوَفَاكِهَتِي فَوْقَ أَطْبَاقِهَا
مِنَ الْخِذْرِ تُجَلِّي لِعِشَاقِهَا
وَبِالْمُسْمِعِينَ عَلَى سَاقِهَا

İsa Mesih'in doğduğu gece benden kutlama yapmamı istedi.

İşte tencerelerim ateşte, meyvelerim tabaktadır.

Şaraplar saklandığı yerden çıkarıldı, sevenlerine sunuldu.

Pazar yeri şarkıcı erkek ve kadınlarla doldu.

Fars kültürünün etkisiyle Abbâsîlerin kutladığı bayramlardan biri de Mihrican Bayramı'dır. Nevruz'un ilkbaharın başlangıcını belirttiği gibi, Mihrican da kışın başlangıcına işaret ediyordu. O gün, büyük şenlikler, konserler ve spor gösterileri ile ön plana çıkıyordu. Nevruz'da olduğu gibi bu bayramın en dikkat çeken özelliği hediyeleşme idi.⁸⁶ Küşâcim aşağıdaki beyitlerde Mihrican Bayramı'na içki kadehleri ile erkenden katılmaya davet etmektedir:⁸⁷

لِلْمَهْرَجَانِ عَلَبِكَ حَقُّ سَنَةِ
بَاكِزُهُ بِالرَّاحِ الشَّمُولِ تَحْتَهَا
أَبَاؤُكَ الَّتِي مَتَمَّوْنَ فَأَدِهِ
صِرْفًا عَلَى زَهْرِ الرَّبِيعِ وَوَرْدِهِ

⁸⁴ Ahsen, *Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat*, 329.

⁸⁵ Küşâcim, *Dîvânü Küşâcim*, 296.

⁸⁶ Ahsen, *Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat*, 327-328.

⁸⁷ Küşâcim, *Dîvânü Küşâcim*, 134.

Atalarının gelenekselleştirdiği Mihrican Bayramı'nda senin de hakkın var, öyleyse onun hakkını ver.

Mihrican'a bahar çiçeklerinin ve güllerinin içmeye teşvik ettiği şarabınla erkenden git.

2.6. Hediyeleşme

Küşâcim'in şiirlerinde ele aldığı sosyal adetlerden biri de hediyeleşmedir.⁸⁸ Yaşadığı asırda hediyeleşme furyasına dâhil olan şair, kendisine gelen hediyeleri tasvir ettiği gibi arkadaşlarına hediyeler takdim etmekten de geri kalmamıştır. Maddi değeri düşük olsa da dostluğun ve muhabbetin bir göstergesi olan hediyelere çok fazla anlam atfeden şair, dostundan gelen tarağı tasvir ettiği pasajda ucuz ya da pahalı olsun, bir kimsenin hediye verme nezaketinde bulunmasını o kişinin büyüklüğünü gösteren önemli bir erdem olarak görmüştür.⁸⁹

قَدْرًا وَلَكِنْ مَحَلَّهَا جَلَلٌ عَنْ قَدْرِهِمْ قَلَّلُوا أَوْ اِحْتَفَلُوا لَا أَوْدُ شَانُهُ وَلَا خَلَلٌ مَالَتْ بِهِ خِفَّةٌ وَلَا ثِقَلٌ فَهَوَّ عَلَى مَعْمَمَيْنِ مُشْتَمِلٌ أَمَّنْ أَنْ الْمَشْتَبِ يَسْتَعْلُ	يَا رَبِّ مُهْدِي هَدِيَّةٍ لَطْفَتْ إِنَّ هَدَايَا الرِّجَالِ مُحْجِرَةٌ وَقَدْ أَنَا الَّذِي بَعَثْتُ بِهِ مُشْطًا مِنَ الْعُودِ لَمْ تَعْبَهُ وَلَا يَحِبُّو اللِّحْيَ طَيِّبُهُ وَزَيْنَتُهُ لَكِدْتُ مِنْ شِدَّةِ السُّرُورِ بِهِ
---	---

Nice ucuz hediye veren (insanlar) vardır. Ama onun (dost yanında) kıymeti büyüktür.

İnsanlar ucuz veya pahalı hediyeler alsalar da hediye sahibinin değerini bildirir.

Gönderdiğin hediye bize geldi, onda ne bir eğrilik vardır ne de hasar.

O, ahşaptan kusursuz bir taraktır ne hafiftir ne de ağır.

Sakallara ıtır ve güzellik bahşeder, (böylece) iki anlamı ihtiva eder.

Ona olan aşırı sevincimden, neredeyse ak saçlarımın tutuşup kararaacağına inanacaktım.

Küşâcim, küçük bir hediye ile adeta hediye verdiği kişinin aklını başından alacak kadar zeki ve romantik bir kişiliğe sahiptir. O, arkadaşının güzelliğini ifade etmede eşyaların hatta bahçedeki meyvelerin ve çiçeklerin yetersiz kalacağı düşüncesiyle arkadaşının yüzünü parlaklık ve güzellikte aynaya benzetmiş ve adeta lisan-ı hal ile senden daha güzel bir hediye olmadığı için sana seni hediye ettim dercesine ona bir ayna hediye etmiştir:

⁸⁸ Ali Mûsâ, *eş-Şûretu'l-fenniyye fî şî'ri Küşâcim*, 84.

⁸⁹ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 322-323.

وَحَدِيثًا مِنْ سُنَّةِ الدِّهْقَانِ
بَعَثَ الْفِكْرَ مِنْ لَطِيفِ الْمَعَانِي
فُرْنَ الْحُسْنُ فِيهِ بِالْإِحْسَانِ؟
هـ عَلَا أَنْ يُرَى لَهُ مِنْ مُدَائِي
كُلُّ مَا لَا يَرَاهُ فِي الْبُسْتَانِ
حُسْنُ مِنْهَا وَمِنَّهُ مِرَاتَانِ

وَالْهَدَايَا فِي الْمَهْرَجَانِ قَدِيمًا
وَتَفَكَّرْتُ فِي الْهَدَايَا وَفِيمَا
أَيُّ شَيْءٍ أَهْدِي لِأَحْسَنِ شَيْءٍ
فَرَأَيْتُ الْأَشْيَاءَ تَقْصُرُ عَنْ وَجْهِ
فَبَعَثْتُ إِلَيْهِ مِنْهُ فِيهَا
بِرَّاءَةً إِلَى مِرَاةٍ تَهَادَى إِلَيْهَا

Geçmişte ve günümüzde Mihrican günlerinde hediyeleşmek büyüklerin adetlerindedir.

Hediyeleri ve taşıdığı hoş anlamları düşündüm.

İhsan ve güzelliğin kendisinde birleştiği en güzel kişiye ne hediye edilebilir?

Benzersiz bir yüzü ifade etmede eşyaların yetersiz kaldığını anladım.

Bu yüzden bahçe(ler)de (bile) göremeyeceği bütün güzellikleri gösterecek,

Bir aynayı, ikisi birbirine güzellik hediye edecek (başka) bir aynaya gönderdim.

Bu dönemde günlük hayatta kullanılan lüks eşyalardan biri de mumdur. Küşâcim, içinde yaşadığı çevrenin etkisiyle, iç dünyasında şekillendirdiği araç-gereçleri bulunduğu ortama uygun benzetmelerle işlemiştir. Buna örnek olarak daha ziyade zenginlerin ve üst tabakanın kullandığı mum tasviri verilebilir.⁹¹

بَوَاطِنُهَا وَأَظْهَرُهَا عَوَارِي
إِذَا افْتُضَّتْ مِنَ السُّفْلِ الْعَدَارِي
تَلْفَحُ فِي ذَوَائِبِهَا بِنَارِ
إِذَا مَا أَشْرَقَتْ شَمْسُ الْعُقَارِ
شَرِيفِ الْأَصْلِ مُحَمَّدِ النَّجَارِ
مَحَاسِنُهُ نُضِيءُ لِكُلِّ سَارِي

وَصُفْرٍ مِنْ بَنَاتِ النَّحْلِ نُكْسَى
عَدَارِي يُفْتَضُّنَ مِنَ الْأَعَالِي
وَأَيْسَتْ تُنْبِجُ الْأَضْوَاءَ حَتَّى
كَوَاكِبُ لَسَنَ عَنَّا بِأَفْلَاحِ
بَعَثْتُ بِهَا إِلَى مَلِكٍ كَرِيمٍ
فَأَهْدَيْتُ الصَّبِيَاءَ بِهَا إِلَى مَنْ

Mumlara içlerinden sarı bir elbise giydirilir, dışları ise çıplaktır.

Bakirelerin bekâreti alttan mumlarınki ise yukarıdan bozulur.

Onlar, aydınlığını vermez ateşin çözeltisiyle aşılancaya kadar.

Şarap güneşi doğduğunda (sanki) onlar hiç batmayan yıldızlardır.

O mumları nesebi soylu, onurlu bir krala gönderdim,

Ahlâkı geceleyin yolda yürüyen herkesi aydınlatan birine hediye ettim.

⁹⁰ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 397-398.

⁹¹ Küşâcim, *Dîvânu Küşâcim*, 203; Ali Mûsâ, *eş-Şûretu'l-fenniyye fi ş'ri Küşâcim*, 108.

Küşâcım bu şiirinde o dönemde eğlence meclislerinde yaygın olarak bulunan cariyelerden esinlenerek, sarayları aydınlatmada kullanılan mumları genç kızlara benzetmekle kalmamış ayrıca mumları parlak yıldızlara benzeterek onların aydınlığı ile kendisine mum hediye ettiği kralın güzelliği arasında ilişki kurmuştur.

2.7. Yas tutma/Matem

Matem sevilen bir kimsenin ölümünden duyulan büyük acı ve derin üzüntü sebebiyle ağlayıp inleme, eğlencelerden uzaklaşma ve tutulan yas anlamına gelmektedir.⁹² Kültürlere göre değişiklik gösterse de tarih boyunca her toplumda sevilen birinin kaybedilmesinin ardından yas tutma davranışına rastlanmaktadır. Aşağıda verilen örnekte; yas tutmayla alakalı, Abbâsî toplumunun siyah renkli elbise giydikleri, acılarını dindirmek için yüzlerini tokatlayarak morarttıkları ve tırmaladıkları anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, şairin bu tasvirinde somut bir karakteri ortaya koymak için nakışlama/süsleme olarak adlandırılan tedbîcî metodunu⁹³ kullandığı; matem sahibinin yüzünde oluşan morlukları ve tırnak izlerini menekşe tarlasına; yanağından süzülen gözyaşlarını ise gümüş damlalarına benzettiği görülmektedir.⁹⁴

فَلَيْسَنَّ مِنْهُ اللَّيْلُ فَوْقَ نَهَارِ	بَيْضٌ لَيْسَنَّ جَدَادَهُنَّ لَمَاتِمَّ
وَسَكَبْنَ دَمْعاً كَاللَّجَيْنِ الْجَارِي	وَلَطْمَنَّ مِنْهُنَّ الْخُدُودَ تَأْسِيًّا
وَكَأَمَّا تِلْكَ الْبِنَانُ مَدَارِي	فَكَأَمَّا تِلْكَ الْخُدُودُ بَنَفْسَجَّ

Beyaz tenli kızlar matem için beyaz bedenlerinin üzerine siyah elbiselerini giydiler.

Teselli bulmak için yanaklarına vurdular, gümüş gibi gözyaşları akıttılar.

Sanki onların yanakları menekşedir, sanki o parmaklar tırmaktır.

O dönemde hizmetçi ve cariyelerin matem elbisesi giymelerinin yasak olduğunu fakat onların saçlarını başlarını dağıtarak yas sahibi olduklarını yine Küşâcım'ın aşağıdaki kasidesinden anlamak mümkündür:⁹⁵

تَرَكْتَنِي لِحْيَهَا مُنْقَادَا	مَلَكَتْنِي وَصَيْفَةً لِأَنَاسِ
يَتُ فِيهِ بَأَن يَغُودُ لَعَادَا	حَضَرَتْ مَأْتَمًا وَلَوْ نَادَتْ الْمِي
تَشْرَتْ شَعْرَهَا فَكَانَ حِدَادَا	مَنْعُوهَا لَيْسَ الْحِدَادِ وَلَكِنْ

Bir hizmetçi bana sahip oldu ve beni aşkına esir etti.

⁹² Ö. Faruk Harman, "Matem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/127.

⁹³ Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, 142.

⁹⁴ Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, 162.

⁹⁵ Küşâcım, *Dîvânu Küşâcım*, 124.

Cenazeye geldi, eğer ölünün geri gelmesi için feryat etseydi, ölü kalkar gelirdi.

Onu matem elbisesi giymekten engellediler, fakat saçlarını dağıtarak yas sahibi oldu.

Tasvirin amacı tasvir edilen şeyin, okuyucunun hayal gözü ile kendi âleminde yansıdığını görebileceği bir biçimde, tablolaştırmasıdır. Bu noktadan hareketle Küşâcım'ın, şiirlerinde av hayvanlarını, gereçleri, adetleri, oyun alanlarını ve konu ile ilgili her türlü meseleyi şaşırtıcı bir ustalıkla doğrudan veya teşbih, kinaye ve istiareler aracılığıyla en güzel şekilde tasvir ettiği görülür.

SONUÇ

Küşâcım, Abbâsîler dönemi Arap edebiyatının önde gelen şairlerinden biridir. Onun derin anlamlar ve sosyokültürel miraslar taşıyan şiirleri, hem yaşadığı dönemde hem de sonraki dönemlerde değerini korumuş, okuyan her kişiyi derinden etkilemiştir. Şiirleri kalitesinden dolayı, nüssahların ve varrakların geçim kaynağı haline gelmiş, Doğu'da ve Batı'da yayılarak Kayrevan'a kadar ulaşmıştır. Şe'âlibî'nin, Şâbî'den bahsederken zikrettiği: *Ey gözyaşlarını suskun yüreğinin içlerine akıtan kişinin ıstırabı? Senin çaren olmazdı; bir bardak içki, Şâbî'nin risâleleri ve Küşâcım'ın şiirleri olmasaydı.*" beyitleri, Küşâcım'ın şiirdeki konumunu ve İslâm dünyasında şöhretinin yayıldığını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Bahçe tasvirleriyle dikkat çeken şair, yöntem olarak Şanevberî'den etkilenmiş ve tasvir temasında en başarılı şairlerden biri kabul edilmiştir. Eserleri, başta Serîf er-Reffâ olmak üzere kendisinden sonra gelen birçok şair ve edebiyatçıya örnek olmuştur.

Küşâcım, tabiat tasvirlerinin yanında sosyal hayatta gördüğü her şeyi tasvir etmiş, Abbâsî toplumunun eğlenceleri, âdetleri ve yaşayış şekilleri hakkında bilgiler vererek bu tarihî değişime şiirleriyle tanıklık etmiştir. Bu şiirlerini bizzat sosyal hayata kaynaklık etmesi için nazmetmemiş, sosyal ve kültürel alanda yaşanan yoğun yeniliklerin edebî kişiliğine yansımalarının bir sonucu olarak kaleme almıştır.

Eğlence hayatının ele alındığı başlıkta, içki kadehleri, cariyeler, mekânın görsel durumu ve nedimlerle ilgili unsurlara yer verdiği görülmüştür. Ayrıca şiirlerinde avcılık ve polo gibi oyunlara rastlanmıştır. Küşâcım, Abbâsî halifelerinin bir hobi olarak ava düşkünlük göstermeleri neticesinde büyük bir gelişme gösteren çardıyyât şiirlerindeki en önemli şairlerden kabul edilmiş, bu alandaki maharetini *el-Meşâyid ve'l-meâtârid* isimli kitabını yazarak göstermiştir. Eseri avcı kuşların türleri, nasıl eğitilecekleri ve tedavi yöntemlerinin yanı sıra başka eserlerde olmayan birtakım şiirleri de ihtiva ettiği için Arap edebiyatındaki önemli kaynaklardan kabul edilmiştir. Yine avcılığı elit tabakanın bir hobi olarak yürüttüğü, alt tabakanın ise geçimini

temin için bir meslek edindiği gözlemlenmiştir. Eğlence hayatıyla ilgili Abbâsîler döneminde yeni üretilen ve edebî hayatı etkileyen konulardan biri de manastırlardır. Hamdânîlere bağlı Musul, Diyarbakır ve Halep gibi şehirlerde yaygın bir şekilde bulunan manastırlar, sosyal ve edebî hayatta etkin bir rol oynamıştır. Küşâcîm'in, el-Ğuşeyr manastırını tasvir ettiği kasidesinde olduğu gibi Biladuşşâm ve el-Cezire, şairlerin sık sık uğradığı; zevk ve eğlence arayanların yıllanmış şarabını içtikleri; şarkılarının ve bahçelerinin tadını çıkardıkları, belli bir ücret karşılığında günlerini geçirdikleri büyük ve zengin yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Abbâsîler döneminde eğlence, müzik, dans ve zenginliğin getirdiği sosyal bozulmayla birlikte Fars kültürüne olan ait olan Mihrican Bayramı ve Hz. İsâ'nın doğum gecesine denk gelen Sadak Bayramı gibi bazı bayramların dinî inanış gözetilmeksizin üç semâvî dinin mensuplarınca kutlandığı görülmüştür.

İnsanların günlük hayatta kullandıkları pek çok eşya Küşâcîm'in şiirlerinde yer almıştır. Bir şair olarak günlük hayatta kullanılan tarak, ayna, mumun yanı sıra eğitim araçlarından pergel, divit gibi en küçük objeleri bile hayâl ve gözlem gücüyle şiirinin içine dâhil etmiş ve estetik bir sanat eserine dönüştürmüştür.

Son bölümde sosyal hayata dair, matem sahiplerinin siyah renkli elbise giymeleri, cariyelere matem elbisesi giymek yasak olduğu için saçlarını dağıtarak yas sahibi olmaları gibi pek çok gelenek ve görenek tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma ile Arap şiirinin toplumdan kopuk olmadığı aksine canlı bir sosyal hayatı bünyesinde barındırdığı ile ilgili kabuller Küşâcîm'in şiirleri ile bir kez daha pekiştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- ‘Abdulcebbâr, Su‘ûd Maħmûd. *eş-Şi‘r fi rahâbi Seyfi‘d-devle el-Ĥamdâni*. Ammân - Ürdün: Vizâratu‘ş-Şekâfe, 2016.
- ‘Abdu Ali, ‘İşâm. “el-Vaşf fi şi‘ri Küşâcîm delâletuhu‘l-fenniyye ve kıymetuhu‘l-ictimâ‘iyye”. *Mecelletu‘l-Âdâb Câmi‘atü Bağdâd* 29 (1980) 473-487.
- Ahsen, Muhammed Manazir. *Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat*. çev. Mehmet Emin Şen. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Ali Mûsâ, ‘Alâ‘u‘d-dîn Zeki. *eş-Şûretu‘l-fenniyye fi şi‘ri Küşâcîm*. Ürdün: Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- ‘Âli Tu‘me, Adnân Muhammed Âli - Kâzım, Ĥaydar Şâhib. “Şûretu‘l-kıyami‘l-ictimâ‘iyye fi şi‘ri Keşâcîm”. *Mecelletu‘l-Bâhiş* 32 (2019) 441-456. <https://www.iasj.net/iasj/article/176552>
- Benli, Mehmet Sami. “Küşâcîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/579. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ėayf, Şevki. *Târîhu‘l-edebi‘l-Arabî ‘aşru‘d-duvel ve‘l-imârât eş-Şâm*. 10 Cilt. Kahire: Dârü‘l-Ma‘ârif, 2. Basım, 1990.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi IV - Abbasiler Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2021.
- Eke, Beğlü. “Bir Sosyal Sınıf Belirleyici Olarak Meslek Faktörü”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43 (1987), 377-401.

- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/840/9310>
 el-Fâhûrî, Hännâ. *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1986.
 Göçemen, Yakup. *Ebü Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2019.
 el-Hamevî, Yâkût. *Mu'cemül-üdebâ'*, thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
 Hâzım, Zeyneb Abdulkerim. "Vaşfu't-tabîa fi ş-şi'ri'l-'Abbâsi levhâtu Küşâcim numûzecen". *Câmi'atu Bâbil Mecelletu Kulliyeti't-Terbiye el-Esâsiyye li'l-'Ulûmi't-Terbevîyye ve'l-İnsâniyye* 35 (2017), 850-872.
<https://search.emarefa.net/detail/BIM-795468>
 Harekât, İbrahim. "Berîd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/498-501. İstanbul: TDV Yay., 1992.
 Harman, Ö. Faruk. "Matem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/127-128. Ankara: Türkiye TDV Yayınları, 2003.
 İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, Ebü'l-Fellâh 'Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtu'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*. thk. Maḥmûd el-Arnaûṭ. Dimaşq - Beyrut: Dârü İbn Keşîr, 1986.
 İbnü'n-Nedîm. *el-Fihrist*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997.
 Küşâcim, Maḥmud b. el-Huseyn. *Dîvânu Küşâcim*. thk. 'Abdulvâhid Şa'lân. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997.
 Küşâcim, Maḥmud b. Huseyn. *el-Meşâyid ve'l-meṭârid*. Bağdat: Dârü'l-Ma'rife, 1954.
 Küşâcim, Maḥmud b. el-Huseyn. *el-Bezere*. thk. Muhammed Kürd Ali. Dimaşq: Maṭbû'âtu'l-Mecma'i'l-'İlmî el-Arabî, ts.
 el-Kütübî, İbn Şâkir. *Fevâtü'l-vefeyât*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü Şâdir, 1974.
 Sezgin, Fuat. *Târîhu't-turâsi'l-'Arabî*. çev. Maḥmud Fehmî Hicâzî. 5 Cilt. Suud: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1991.
 eş-Şe'alîbî, Ebü Manşûr. *Yetîmetü'd-dehr fi meḥâsini ehli'l-'aşr*. thk. Müfid Muhammed Kumeyha. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
 Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr. *Hüsnü'l-muḥâḍara fi târihi Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebü'l-Faḥl İbrâhîm. Mısır: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1967.
 Süleymân, İhsân Maḥmûd. *Şu'arâ' ve mufekkirün ḥavle Seyfi'd-devle el-Ḥamdânî*. Sudan: Ümmü Derman Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
 eş-Şemmerî, Huseyn 'Ubeyd Şerrâd - 'Abbâs, Hâzım Kerîm. "el-Bünyetü'l-ikâ'iyye el-hâriciyye fi 'Alaviyyâti Ebi'l-Feth Küşâcim". *Kufa Studies Center Journal* 1/44 (2012), 91-132. <https://doi.org/10.36322/jksc.v1i24.4721>
 eş-Şuveyrî, Muhammed b. Sa'd. "Küşâcim eş-şâ'iru'l-'âlim ve'l-vâşifu'l-mubdi". *Mecelletu'l-Fayşal* 39 (1980), 70-74.
 Yanık, Nevzat. *Arap Şiirinde Tasvir*. Erzurum: Fenomen yayıncılık, 2010.
 Yıldırım, Taner. "Abbasîlerde Bilgi Toplama ve Haberleşme". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27/1 (2017), 249-264. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346463>
 Zeydân, Corci. *Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*. Kahire: Muessesetü li'Ta'îm, 2012.
 ez-Ziriklî, Ḥayreddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâîyn, 15. Basım, 2002.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Harun Özel.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.